

Деякі юридичні аспекти регулювання відносин між виробниками сировини та молокопереробними підприємствами

**Б.С. Лобовик, партнер
Є.С. Корнієвський, молодший юрист
АК «Коннов и Созановский»**

На фоні скорочення поголів'я корів і зумовленого цим дефіциту молочної сировини, останнім часом спостерігається тенденція посилення боротьби між переробними підприємствами за виробників. Тому особливу важливість набуває закріплення правовідносин між переробними підприємствами і виробниками, яке б забезпечило довгостроковий характер цих відносин і безперебійне постачання молочної сировини переробним підприємствам.

Оскільки на сьогодні лєвова частка виробництва (80–82%) молока припадає на особисті селянські господарства, велика кількість переробних підприємств зацікавлена в розробці ефективних правових механізмів закупівлі сировини саме у пересічного сільського населення.

Впорядкувати правовідносини між виробником (без статусу суб'єкта підприємницької діяльності) та переробником молока можна за допомогою такого поширеного інструменту як договір купівлі-продажу.

Предмет договору

Законодавством імперативно встановлено, що виробництво молока та молочної сировини здійснюється за наявності дозволу державних установ ветеринарної медицини, а продаж молока та молочної сировини без документу, що засвідчує епізоотичне благополуччя тварин у господарствах забороняється. Особисте селянське господарство, фізичні особи, які утримують корів, овець, кіз, буйволиць чи кобил для виробництва молока, молочної сировини не підлягають обов'язковій ате-

стації на відповідність обов'язковим вимогам нормативно-правових актів, але повинні мати довідки установи ветеринарної медицини за місцем утримання тварин.¹

Тому, при визначенні предмету договору купівлі-продажу молока доцільно було б вказувати не лише конкретного виробника, а й ідентифікувати тварин, задіяних в його виробництві, або ж обов'язкову наявність вищезазначених документів на кожну таку тварину та обов'язок виробника ознайомити з ними переробника на його вимогу.

Важливою умовою договору є, звичайно, і якість молока. Наприклад, в залежності від жирності та/або вмісту протеїну може розраховуватися його ціна. Особливої практичної цінності таке положення договору набуває за наявності у переробного підприємства технічної можливості контролювати якість молока безпосередньо під час його приймання у виробника. За її відсутності можна встановити порядок періодичного відбору зразків сировини для контролю якісних показників молока.

Довгостроковість договірних зв'язків

Враховуючи велику кількість потенційних індивідуальних контрагентів, проведення виснажливих періодичних переговорів та багаторазове укладення договорів з кожним із них буде вкрай обтяжливим навіть для юридичного відділу потужного переробного підприємства.

Частиною 2 статті 656 Цивільного кодексу України («ЦКУ») передбачено, що предметом договору купівлі-продажу може бути товар, який є у продавця на момент укладення договору або буде створений (придбаний, набутий)

продавцем у майбутньому. Таким чином, не існує жодних правових перешкод для укладення довгострокового договору на багаторазову закупівлю молока протягом певного періоду часу.

При укладенні такого договору крім вказаних вище умов, слід приділити особливу увагу визначенню ціни, обсягів закупівлі молока, їх періодичності та порядку передачі-приймання продукції.

Враховуючи сезонний характер виробництва молочної сировини та коливання ринкових цін, видається раціональним встановлення гнучкого порядку для їх визначення.

Щодо періодичності, то в договорі можна встановити допустимість перерви продажу молока внаслідок таких фізіологічних факторів як отелення чи хвороба тварини, а також звільнити виробника від відповідальності за невиконання своїх зобов'язань, якщо це було спричинено смертю корови.

Складніше постає питання з ціною в довгострокових договорах: адже розповсюджені на Заході ф'ючерсні механізми визначення ціни, за яких під час укладення договору фіксується ціна закупівлі, поки що не користуються популярністю в Україні.

Найбільш об'єктивним орієнтиром для перегляду ціни може бути ринкова вартість молока в певному регіоні, а офіційним джерелом, що публікує таку інформацію – дані Державного комітету статистики України. При цьому слід враховувати мінімальну закупівельну ціну на молоко і молочну сировину, рівень якої повинен відшкодовувати середньогалузеві нормативні витрати та забезпечувати мінімальний прибуток товаровиробнику, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.² До речі, якщо ціна у договорі не вста-

¹статті 9 та 11 Закону України «Про молоко та молочні продукти»

новлена і не може бути визначена, виходячи з його умов, вона визначається виходячи із звичайних цін, що склалися на аналогічні товари на момент укладення договору, тобто за таким самим ринковим принципом.³

Гарантія юридичного «закріплення» виробника

Зменшити ризик одностороннього розірвання договору або грубого порушення його умов виробником молочної сировини можна встановивши, що у такому випадку останній повинен буде понести перед покупцем певну майнову відповідальність.

Серед шести способів забезпечення виконання зобов'язання (неустойка, порука, гарантія, застава, притримання, завдаток), передбачених статтею 546 ЦКУ, найбільш виразний штрафний характер та зумовлену цим популярність має неустойка (штраф і пеня).

На відміну від господарських правовідносин, де максимальний розмір пені обмежується подвійною обліковою ставкою Національного банку України⁴ (з 01.01.2008 року вона становить 10% річних), цивільним законодавством не заборонено встановлення будь-якого розміру пені на розсуд сторін. Розмір штрафу не обмежується в обох випадках взагалі.

Частиною 3 статті 551 ЦКУ встановлено, що у випадку значного перевищення неустойки розміру збитків, та за наявності інших обставин, які мають істотне значення за рішенням суду її розмір може бути зменшений.

Навіть при очевидності того, що безпідставна відмова виробника(ів) від продажу сировини може мати наслідком перебої у виробництві та значні збитки для підприємства (як матеріального, так і нематеріального характеру), доведення факту заподіяння збитків та визначення їх точного розміру на практиці видається досить проблематичним та витратним. Особливо це стосується шкоди діловій репутації, зупущеної вигоди та інших непрямих збитків.

Якщо поєднати вищевказане з оціночним характером понять «значне перевищення» та «істотне значення», а також відсутністю сталої судової практики їх тлумачення, можна зробити висновок, що неустойка не

здатна ефективно виконувати не тільки гарантійну функцію забезпечення довгостроковості правових зв'язків, а й компенсаційну функцію по відшкодуванню заподіяних збитків.

Альтернатива неустойці

Не секрет, що вагомим аргументом для середньостатистичного особистого селянського господарства при виборі контрагента на довгостроковий період може бути не тільки ціна, а й попередня оплата (аванс) ціни виробленої в майбутньому сировини.

Якщо в договорі буде встановлено, що сума, сплачена в рахунок належних з боржника платежів, є завдатком, то продавець, який допустив порушення, буде зобов'язаний повернути покупцеві завдаток та додатково сплатити суму у розмірі завдатку або його вартості (якщо предметом завдатку були не грошові кошти, а рухоме майно – наприклад, тваринний корм).

Таким чином, єдиним обмеженням розміру відповідальності за порушення умов договору є його ціна, яка в свою чергу безпосередньо зумовлена, зокрема, і строком, тобто між ними існує пряма взаємозалежність.

Антимонopolне регулювання

При укладанні договорів з виробниками молока треба також пам'ятати про вимоги антимонopolного законодавства України, що, зокрема, підтверджується численними розслідуваннями Антимонopolного комітету України в молочній галузі.

Загалом не забороняється вводити обмеження щодо кола осіб, яким виробники молока зобов'язуються продавати свою продукцію (тобто закріпити виробника за собою), а також встановлювати загальні закупівельні ціни. Проте слід пам'ятати, що внаслідок фізичних властивостей молока, територіальні межі ринків є дуже незначними, що інколи дає підстави визнати компанію такою, яка займає домінуюче положення на певному ринку, що, у свою чергу, підвищує ризик визнання її дій антимонopolними. Тому ми рекомендуємо компаніям мати чіткі та прозорі правила встановлення закупівельних цін, які б відображали якість молока, віддаленість заготівельного господарства та інші фактори, які формують ціну.

Визначаючи закупівельні ціни та закріплюючи виробників за собою також треба брати до уваги діяльність конкурентів. Наприклад, якщо внаслідок розподілу ринків та погодження діяльності між декількома компаніями рівень закупівельних цін відрізняється від сусідніх регіонів (без об'єктивних причин), або протягом тривалого періоду є сталим (на фоні загального підвищення цін), виникають підстави стверджувати, що існує антимонopolна змова, навіть якщо жодних письмових домовленостей з цього приводу не існує. Антимонopolний комітет в такому випадку має підстави зобов'язати усунути таке порушення та накласти штраф (граничний розмір складає 10% виручки суб'єкта господарювання за останній звітний рік) на учасників таких дій.

Наслідки вступу до Світової організації торгівлі (СОТ)

Незважаючи на те, що це питання безпосередньо не пов'язане з предметом цієї статті, зміни в законодавстві України, які наберуть чинності з моменту вступу України до СОТ, матимуть безпосередній вплив на ринок виробництва молока і молочних продуктів. Тому, враховуючи нещодавно ратифікацію Верховною Радою Протоколу про приєднання України до СОТ, ми вважаємо за доцільне коротко проінформувати читача про ці зміни. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про молоко та молочні продукти» від 30 листопада 2006 року з дня вступу України до СОТ скасовуються мінімальні закупівельні ціни на молоко, квотування виробництва і продажу молока сільськогосподарськими товаровиробниками, гранична межа торговельних надбавок на молокопродукти, а також вилучаються положення Закону України «Про молоко та молочні продукти», що передбачають підтримку експорту молочних продуктів і створення Фонду сприяння розвитку ринку молока і молочних продуктів.

Крім того, починаючи з 1 січня року, наступного за роком вступу України до СОТ (тобто, 2009 року), виробники молока разом з усіма іншими сільськогосподарськими товаровиробниками повинні будуть сплачувати податок на додану вартість на загальних підставах до державного бюджету.

²Частина 1 статті 9 Закону України «Про молоко та молочні продукти»

³Частина 4 статті 632 Цивільного кодексу України

⁴Стаття 3 Закону України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань»